

federatie bleek hij goed geïnformeerd en kwam hij met oplossingen die oog hadden voor de psychologische factoren in Duitsland (467). In september 1945 botste hij met Walter Citrine, die de Britse vakbeweging in Duitsland een belangrijker rol wilde laten spelen dan internationale beroepssecretariaten als de Internationale Transportarbeiders Federatie (ITF) (476). De aanwezigheid van deze federatie in Duitsland en de controverse tussen Oldenbroek en Citrine zijn te begrijpen wanneer men weet dat Oldenbroek en zijn federatie vanuit Londen sinds 1942 samenwerkten met het Amerikaanse Office of strategic services. Dankzij een geheim netwerk in nazi-Duitsland kon de ITF de Amerikaanse geheime dienst helpen aan informatie uit en contactpersonen in Duitsland. Toen Citrine deze samenwerking in 1944 ontdekte, verweet hij Oldenbroek zijn onafhankelijkheid te hebben verloren. Oldenbroek wist echter duidelijk te maken dat zijn federatie financieel en beleidsmatig onafhankelijk was gebleven van de Amerikanen (zie het door mij geredigeerde *The International Transportworkers Federation 1914-1945*, 1997, hoofdstuk 24). Kennelijk vond deze controverse een voortzetting in de Britse bezettingszone, waar de transportarbeidersfederatie eerder voet aan de grond had dan Citrine. Ik breng deze gegevens als aanvulling, maar ook om te wijzen op het belang van Britse en Amerikaanse oorlogsarchieven voor onderzoek naar Nederlanders of voor Nederland relevante ontwikkelingen. Het deel van Lademacher en Mühlhausen bevestigt het belang van deze bron.

Bob Reinalda

P. J. Drooglever, M. J. B. Schouten, ed., *Officiële bescheiden betreffende de Nederlands-Indonesische betrekkingen 1945-1950*, XX, 16 september 1949-31 december 1949 (Rijks geschiedkundige publicatiën. Kleine serie LXXX; 's-Gravenhage: Instituut voor Nederlandse geschiedenis, 1996, xxxi + 929 blz., f95,-, ISBN 90 5216 073 2).

In maart 1996 verscheen het laatste deel van de *Officiële bescheiden betreffende de Nederlands-Indonesische betrekkingen 1945-1950*. De uit twintig delen bestaande serie telt meer dan 15.000 bladzijden en omvat ruim 7.000 documenten; een ware titanenklus, waarvoor de samenstellers alle lof verdienen. Het slotdeel behandelt de periode 16 september tot 31 december 1949. Het is in alle opzichten fascinerende lectuur en de recensent heeft dan ook met rode oortjes de ontwikkelingen gevolgd in de laatste fase voorafgaand aan de overdracht van de soevereiniteit. Deel XX leest als een spannende roman. Vanzelfsprekend neemt de rondetafelconferentie de centrale plaats in, maar wat frappeert is dat niet zozeer het Haagse toneel, maar welhaast nog meer het Indonesische podium de aandacht van de lezer trekt. De documenten bevestigen weliswaar de bestaande opvatting dat de gebeurtenissen in Indonesië na de wapenstilstand begin augustus 1949 niet meer van doorslaggevende betekenis zijn geweest op de uitkomst van het dekolonisatieproces, maar zij nuanceren wel het beeld dat zij er helemaal niet meer toe gedaan hebben. Integendeel. Het is in feite kantjeboord geweest. De Nederlandse - als trouwens ook de Indonesische - onderhandelaars waren zich terdege bewust van de rampzalige gevolgen indien de rondetafelbesprekingen zouden mislukken. Dit besef werd nog eens versterkt door de alarmerende berichtgeving vanuit Batavia over de steeds precarier wordende militair-strategische positie van de Nederlandse strijdkrachten in de kolonie. De talrijke militaire rapporten in deel XX maken keer op keer gewag van een 'koude infiltratie' van republikeinse troepen in het door het Nederlandse leger beheerste gebied waartegen men onmachtig was effectief op te treden. De voortdurende ondermijning van de Nederlandse militaire positie, gecombineerd met de moeizame voortgang der besprekingen in Den Haag, bracht de legertop welhaast in een staat van paniek. Een bloedbad werd voorzien in het geval de onder-

handelingen zouden mislukken, omdat men de buiten de steden woonachtige Nederlanders onvoldoende bescherming kon bieden. Toen de rondetafelconferentie dan ook half oktober dreigde vast te lopen op de regeling van de door Indonesië over te nemen Nederlands-Indische schuldenlast, werd het leger in de hoogste staat van paraatheid gebracht. Alle opties werden open gehouden tot en met het desnoods starten van een derde politionele actie om een republikeinse aanval voor te zijn. Keer op keer hamerden de civiele en militaire autoriteiten vanuit Batavia erop dat de onderhandelingen niet mochten mislukken. Op het bericht dat de rondetafelconferentie in het zicht van de haven alsnog dreigde te stranden op de Nieuw-Guineaconterverse reageerde Batavia geschokt en vol ongeloof. Groot was dan ook de opluchting toen met het Nieuw-Guineacompromis de conferentie alsnog werd veiliggesteld. Exponent van de paniekerige stemming in Batavia was de landvoogd, A. H. J. Lovink. Tot op heden is zijn rol in de geschiedschrijving onderbelicht gebleven en zijn aandeel komt in dit deel voor het eerst goed tot zijn recht. Traditioneel wordt Lovink afgeschilderd als de man die zich strikt aan zijn opdracht hield om in de zeven maanden van zijn bewind zorg te dragen voor een zo soepel mogelijke overgang van het einde van het Nederlands koloniaal bewind naar de nieuwe verhouding met het onafhankelijke Indonesië. Deel XX maakt duidelijk dat Lovink een wat andere invulling gaf aan deze taak. Hij komt naar voren als iemand van de harde lijn die onvoldoende bestand bleek tegen de druk van zijn ambt. Iemand die zijn oor al te sterk neigde naar hetgeen aansloot bij zijn koloniaal-conservatieve opvattingen en onder te grote invloed van de legertop stond. Als zovelen had Lovink te weinig gevoel voor de psychologische dimensie van het bij uitstek door emoties beheerste dekolonisatievraagstuk. Zijn zakelijke opstelling maakte in toenemende mate plaats voor emotionaliteit, hetgeen zijn visie op onverantwoorde wijze vertroebelde. Lovink maakt een duidelijk overspannen indruk, hetgeen zich onder andere uit in een persoonlijk getinte controverse met de sultan van Djokja alsmede in zijn drammerigheid inzake het vasthouden aan het paleis Buitenzorg als toekomstige residentie voor de hoge commissaris. Steeds moeilijker wist hij bijzaken van hoofdzaken te onderscheiden en hij moest door zijn naaste medewerkers steeds vaker van ondoordachte acties worden weerhouden. Het is de verdienste van het kabinet dat men Lovinks berichtgeving over de inderdaad uiterst explosieve situatie in Indonesië in de laatste maanden van 1949 niet zo dramatisch ernstig heeft genomen als zij verwoord was. Wie de berichtgeving van Lovink leest kan welhaast tot geen andere conclusie komen dan dat hij, zonder zich daarover expliciet uit te spreken, het kabinet wilde doen aansturen op een militaire confrontatie om de Republikeinse opmars een halt toe te roepen. De regering weigerde zich echter door de talrijke - en door Lovink zwaar aangezette - Indonesische schendingen van de wapenstilstand te laten provoceren zolang het bij incidenten bleef. Zij bleef het grotere belang scherp voor ogen houden en was zelfs bereid hiervoor enkele mensenlevens op te offeren. Geheel gerust op het oordeelsvermogen van Lovink was men intussen al lang niet meer. Niet voor niets moest Van Maarseveen hem voortdurend tot kalmte en bezonnenheid manen. Uiteindelijk kwam het kabinet tot het inzicht dat Lovinks aanblijven als hoge commissaris in het nieuwe Indonesië niet verstandig was en verleende het hem eervol ontslag. Regeringscommissaris Hirschfeld werd de eerste hoge commissaris en zou meteen geconfronteerd worden met het slotstuk van de Indonesische dekolonisatie: het Nieuw-Guineavraagstuk. Het wachten is nu op het eerste deel van de bronnen-uitgave die deze kwestie uit de doeken zal doen. Op welke wijze die vorm zal krijgen (cd-rom?) is nog onzeker, maar dat die opnieuw zal getuigen van de excellent hoge kwaliteit die de nu afgesloten bronnenpublicatiereeks kenmerkt, mag men gerust aannemen. De namen van Drooglever en Schouten, die ook de nieuwe serie zullen verzorgen, staan daar wel voor garant.

België in januari 1940: door Duitsland bedreigd, door Groot-Brittannië en Frankrijk onder druk gezet

GUSTAAF JANSSENS

Het jaar 1940 heeft in de Belgische geschiedenis een heel bijzondere klank. Het was het jaar van de laatste vredesmaanden, van de Duitse inval met de daarop volgende achttiendaagse veldtocht, van de capitulatie van het leger en van de breuk tussen de koning en de regering en van de beginnende Duitse bezetting¹.

De oorlog heeft België niet onverwacht getroffen. Talrijke incidenten, speciaal in de maand januari van 1940, vormden de prelude voor de inval van 10 mei 1940². Eind mei 1940 kwam het tot een breuk tussen koning Leopold III en zijn regering omdat de koning-opperbevelhebber tot capitulatie voor de Duitse militaire overmacht besloot en weigerde samen met de ministers het land te verlaten. Dit conflict was voor beide partijen uiterst pijnlijk³. De koning en zijn ministers, en in het bijzonder minister van buitenlandse zaken Paul-Henri Spaak, hebben in 1939/1940 de Belgische neutraliteit steeds verdedigd. Zij deelden een gezamenlijke bezorgdheid ten overstaan van de wankelende vrede en hoopten dat België aan de oorlog zou kunnen ontsnappen. Over wat er in het geval van een Duitse inval zou gebeuren — weerstand door het leger en steun vanwege de garanten Groot-Brittannië en Frankrijk — was men het ook eens. Hoe een en ander precies zou verlopen, en dat de wegen van de koning en van de ministers uiteindelijk uiteen zouden gaan, was in januari 1940 evenwel moeilijk voorspelbaar. Toch hebben de gebeurtenissen van toen bijgedragen tot de latere dramatische ontwikkeling. In dit artikel worden deze achtergronden belicht.

Gebruikte afkortingen. AKP: Archief van het Koninklijk Paleis (Brussel); AMBZB: Archief van het ministerie van buitenlandse zaken (Brussel); CHD: Centrum voor historische documentatie van het leger (Brussel); DDB: *Documents diplomatiques belges 1920-1940*, Ch. de Visschere, F. Vanlangenhove, ed. (5 dln.; Brussel, 1964-1966); PRO, F. O.: Londen, Public Record Office, Foreign Office; SOMA: Studie- en documentatiecentrum oorlog en hedendaagse maatschappij (Brussel); Secr. Leopold III (Capelle): Archief van het Secretariaat van koning Leopold III (Capelle). Wij willen graag onze collega en vriend dr. Richard Boijen (Koninklijk museum van het leger en van krijgsgeschiedenis, Brussel) danken voor het bezorgen van informatie uit het archief van het Foreign Office te Londen.

1 Een inspirerend boek over de gebeurtenissen in 1940 blijft J. Gerard-Libios, J. Gotovitch, *L'an 40. La Belgique occupée* (Brussel, 1971). Reacties op deze publicatie: *Idem, La Belgique occupée. L'an 40. Commentaires et réactions* (Brussel, 1972). Waardevol voor de eerste maanden van de oorlog is A. de Jonge, *Hitler en het politieke lot van België*, I (Antwerpen, 1972). Een uitstekende studie over de koning en de Tweede Wereldoorlog: J. Velaers, H. van Goethem, *Leopold III. De koning, het land, de oorlog* (Tielt, 1994).

2 Een overzicht van de Duitse aanvalsplannen, met op de achtergrond de gebeurtenissen van januari 1940: J. Vanwelkenhuyzen, 'Pour en finir avec janvier 1940', *La revue générale* (1990) i, 39-51.

3 Velaers, Van Goethem, *Leopold III*, 238-241 en P.-H. Spaak, *Combats inachevés*, I (Parijs-Brussel, 1969) 99-100.